

Woord vooraf

De denkfouten die de mensen maken, ontstaan meestal niet omdat men onjuist redeneert, wel omdat men vertrekt vanuit verkeerde vooropstellingen of van verkeerd geïnterpreteerde gegevens. Vandaar het belang om de eigen axioma's te leren kennen en te trachten gegevens werkelijkheidsgetrouw te vatten.

Ervaart iemand bijvoorbeeld een teleurstelling op één of ander gebied, b.v. een echtscheiding, dan kan dit ene voorval uitgroeien tot een axioma en een mentaliteit. Vanuit het standpunt van de vrouw klinkt wel eens meer het verwijt: "alle mannen zijn hetzelfde". De man verwoordt het dan weer vanuit zijn gezichtspunt: "het is altijd hetzelfde met de vrouwen". Men veralgemeent dit ene teleurstellende voorval tot alle mogelijke. Met andere en juiste voorvallen op dat gebied wordt verder geen rekening meer gehouden.

Zo kunnen onze vooropstellingen onze beslissingen beïnvloeden en er eventueel zelfs een hoofdrol in spelen en dit zonder dat we er ons ten volle van bewust zijn. Dit boek wil ons behoeden voor heel wat denkfouten en beklemtoont het geldig en werkelijkheidsgetrouw redeneren.

Bij een opgave moeten vooreerst wat gegeven en gevraagd zijn, op een juiste wijze gevat worden. Het is een rijkdom dat men heel wat vanuit meer dan één gezichtspunt kan benaderen, maar iedereen zou "de feiten die niet liegen" toch op een eensgezinde wijze moeten waarnemen en ook weergeven. Het leven toont ons echter dat dit in vele gevallen niet zo is. Feiten worden gekleurd door onze al of niet verborgen vooropstellingen en kunnen zo reeds onmiddellijk tot een aantal misverstanden leiden.

Nadat de gegevens juist werden 'gezien' volgt er een juist 'inzien' van. We willen wat zich toont op een werkelijkheidsgetrouwe wijze begrijpen en in ons denken een passende plaats geven. Dat houdt in dat we gegevens met elkaar zullen moeten vergelijken. Zo kunnen we hierbij niet alleen gelijkenissen ontdekken, maar ook verschillen. Dit ordenen betreft verder niet alleen onze buitenwereld, maar ook onze innerlijkheid. We schikken b.v. onze boeken netjes in de boekenkast of het bestek op de juiste plaats in de keukenschuif, maar we brengen eveneens voortdurend structuur aan in ons denken zelf. Wie er b.v. niet in gelukt de eigen gedachten te ordenen, weet bij heel wat levensmoeilijkheden niet steeds op een passende wijze te reageren. Wie hierin echter wel klaar ziet, kan zich bij een gepaste keuze vele moeilijkheden besparen.

Hebben we de gegevens en de gevraagden werkelijkheidsgetrouw gevat en geordend, dan leidt dit tot een juist begrip ervan. Om de opgave tot een passende oplossing te brengen, komen we vervolgens tot een aantal oordelen, die we kunnen samenbrengen in een redenering. Dan blijkt dat sommige redeneringen 'geldig' zijn en andere niet. Zo zullen we zien dat paradoxen geldige redeneringen zijn, ofschoon ze op het eerste gezicht ongeldig lijken. Drogredenen lijken dan weer geldig, maar zijn het bij nader toezien helemaal niet.

Sommige redeneringen geven ons absolute zekerheid, andere redeneringen besluiten enkel tot een mogelijkheid of een waarschijnlijkheid.

Zo gaat de deductie van het algemene naar het bijzondere. Wat voor alle gevallen geldt, is zeker waar voor sommige gevallen of voor één enkel geval. Allen hebben ze het beoogde kenmerk gemeenschappelijk en vertonen in dat opzicht gelijkenis met elkaar. We zouden hier kunnen spreken van een 'verbijzondering'.

De inductie is net de omgekeerde redenering. Ze besluit van één geval of van enkele, naar alle gevallen. Noemen we ze een 'veralgemening'. Haar besluit is echter niet absoluut zeker. Wat voor sommige gevallen geldt, is niet noodzakelijk waar voor alle gevallen.

De abductie is een derde type van redenering. Zij gaat na of een onderdeel behoort tot een groter geheel. Hier betreft het dan geen gelijkenis, wel samenhang. Zo kan men besluiten dat een bloem tot een bepaalde plant behoort, niet omdat ze op die plant lijkt, maar wel omdat ze ermee samenhangt. Ze is een deel van het grote systeem dat de plant uitmaakt. Zo ook kan één radertje tot het geheel van een mechanisch uurwerk behoren, niet omdat het op het uurwerk lijkt, wel omdat het er een functioneel onderdeel van is en er dus ook mee samenhangt. Alle onderdelen samen vormen een geheel, een systeem. Een systeem vertoont structuur en is daarom meer dan de verzameling van zijn afzonderlijke delen. Slechts als alle delen op de juiste wijze in elkaar zijn gepast, kan het uurwerk de tijd aangeven. Slechts als alle delen van de plant organisch op elkaar zijn afgestemd, kan de plant gedijen. Omdat we bij de abductie van een deel of van enkele delen tot het geheel besluiten, zouden we bij dit derde type van redenering van een 'veralgeheling' kunnen spreken. De term 'veralgeheling' is niet echt een Nederlands woord, maar is opgebouwd naar analogie met 'veralgemening' en verduidelijkt enigszins waar het om gaat. De term

‘veralgeling’ draagt in zich het woord ‘geheel’, zoals de term ‘veralgemening’ het woord ‘gemeen’ of ‘gemeenschappelijk’ inhoudt.

Bij alle denken kan verder de vraag gesteld worden wat de werkelijkheidswaarde van onze gedachten en onze denkinhouden wel is. Sommigen beweren dat enkel de materieel zicht- en tastbare dingen echt werkelijk zijn en dat daarom onze gedachten nauwelijks of geen echte werkelijkheidswaarde hebben. Anderen menen dan weer dat onze denkinhouden wel werkelijk zijn, maar slechts als abstracte begrippen, meer niet. Een derde visie tenslotte stelt dat onze gedachten een werkelijkheidswaarde hebben die het materiële in ruime mate overstijgt. Zo zou een intens volgehouden gedachte zich zo kunnen ‘uitwerken’, dat ze tot vaststelbare resultaten leidt, en dit zowel in positieve als in negatieve zin. Mensen die met kracht een ideaal nastreven, zien dit in een aantal gevallen ook verwezenlijkt. Zij die jarenlang over alles en nog wat klagen, zouden op één of andere manier ook bijdragen tot de verwerkelijking van hun onheilen.

Bij al onze denkbewegingen kan men zich ook afvragen wat het precies is, dat in ons ‘denkt’. Is ons denken een uitsluitend biologisch proces dat louter steunt op de werking van onze hersenen, of zijn onze hersenen als organische structuur slechts een onderdeel van een veel groter geheel en bezitten we een onstoffelijk bewustzijn, dat gebruik maakt van deze materiële infrastructuur? Dat zijn wel zeer indringende filosofische vragen

Onze westerse wereld kent een eeuwenlange traditie die de mens ziet als iemand die met ‘geest’ begaafd is. Heel wat filosofische strekkingen hebben in de loop der geschiedenis benadrukt dat de mens een geestelijk wezen ‘is’ en een lichaam ‘heeft’. Het bewustzijn is hierbij een eigenschap van onze onstoffelijke geest. Onze hersenen maken wel deel uit van de infrastructuur die nodig is om te denken, maar het immateriële bewustzijn blijft er de bovenbouw van.

Andere strekkingen, waaronder de huidige zogenoemde cognitieve filosofie, zien dit anders. Zij benadrukken dat de mens slechts een materieel wezen is en dat bewustzijn spontaan ontstaat als resultaat van een goede hersenwerking. Ofschoon men in cognitieve kringen ook spreekt van een “filosofie van de geest”, is het toch duidelijk dat de term ‘geest’ hier heel anders moet verstaan worden dan datgene wat de traditie ermee bedoelde. Daar waar men vroeger stelde dat het de onstoffelijke geest is die de materie bezielt, is het nu zowat het omgekeerde. In onze tijd overheerst de mening dat het de materie is die aan de basis ligt van de geestelijke processen, ja

dat bewustzijn een bijproduct is en als vanzelf ontstaat bij een normaal functioneren van de hersenen. Meer nog, een aantal wetenschappers ziet in dit digitale tijdperk steeds meer analogieën tussen hersenwerking en de werking van een computer. En hierover worden zeer grote, volgens sommigen totaal buitensporige verwachtingen gekoesterd.

Besluiten we dit “woord vooraf” met te verwijzen naar de denkvetten der logica: “wat is, is”, en wat “zo is, is zo”. Beide wetten kunnen bij een eerste kennismaking wat vreemd in de oren klinken. Lijken ze niet de evidentie zelf? En toch, niet iedereen beaamt ze. Ze betekenen dat men instemt met wat bestaat. Men bevestigt dat men datgene wat zich als werkelijkheid toont, ook als dusdanig erkent. Men geeft eerlijk toe dat datgene wat ‘is’, ook ‘is’, en wat ‘zo’ is, ook ‘zo’ is. Ofschoon deze denkvetten voor zich spreken, toch zegt b.v. de oneerlijke mens van datgene wat ‘is’, dat het niet ‘is’. En omgekeerd beweert hij of zij van datgene wat niet ‘is’, dat het ‘is’. Herhalen en beklemtonen we het: de denkvetten spreken voor zich. Men kan ze zien als de axioma’s of de vooropstellingen van de logica. Dit houdt in dat het niet de mens is die ze bedenkt, maar dat ze in het geheel van de werkelijkheid al gegeven zijn. Daarom juist spreken we van ‘natuurlijke’ logica. Die staat in tegenstelling tot een aantal logica’s waarbij men de axioma’s niet uit de natuur der dingen haalt, maar ze zelf kiest en die daarom geen natuurlijke, maar kunstmatige logica’s zijn.

Met het beamen der denkvetten mag duidelijk zijn dat natuurlijke logica impliciet ook verband houdt met het geweten. Wie logisch geldig redeneert, redeneert tevens gewetensvol. En omgekeerd is gewetensvol te werk gaan eveneens een logische kwestie. Logica maakt ons blijkbaar niet alleen bewust van onze onbewuste neigingen en vooropstellingen, maar brengt ons, ja dwingt ons eveneens tot een gewetensvol handelen.

Kan men zich een betere motivering indenken om in te gaan op het logisch leren denken en op deze “*Elementen van natuurlijke logica*”?

de auteur,
24 december 2015